

VU Research Portal

Voorwoord

Frijhoff, W.T.M.; Spies, M.

published in

Andere landen, andere mensen. De beeldvorming van Holland versus Spanje en Engeland omstreeks 1650 [IJkpunt 1650]
1997

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Frijhoff, W. T. M., & Spies, M. (1997). Voorwoord. In M. Meijer Drees (Ed.), *Andere landen, andere mensen. De beeldvorming van Holland versus Spanje en Engeland omstreeks 1650 [IJkpunt 1650]* (pp. VII-IX). SDU.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Voorwoord van de redacteurs

In 1648 kwam met de Vrede van Münster een eind aan de Tachtigjarige Oorlog en werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden definitief gevestigd als zelfstandige staat. Drie jaar later legde de Grote Vergadering van 1651 ook de binnenlandse verhoudingen vast: de gewestelijke Statenvergaderingen bleven soeverein, ze behielden hun zeggenschap over de organisatie van het leger en over de godsdienst. Intussen was 1650 voor de verhouding tussen stadhouder en Staten een cruciaal jaar geweest: bijna een kwart eeuw lang kwam de Prins op een zijspoor te staan. De onafhankelijke, federale en tolerante Republiek die daarmee was geschapen zou nog tot ver in de achttiende eeuw het buitenland blijven fascineren. Ook het koloniaal imperium van de handelscompagnieën had rond 1650 zijn grootste uitbreiding bereikt: van Nieuw-Nederland tot Tasmanië, van Brazilië tot Formosa, en van Spitsbergen tot Kaap de Goede Hoop bevoeren de Nederlanders de oceanen.

Of dat nu aan onze neiging om betekenisvolle momenten te creëren ligt of niet: ook in allerlei andere opzichten bespeuren we rond 1650 een toppunt van bloei, en zien we tegelijk een begin van stabilisering van wat zich in de eerste helft van de eeuw zo stormachtig had ontwikkeld. Handel, rijkdom en internationaal politiek aanzien stonden op een hoogtepunt. Hetzelfde geldt voor kunsten en wetenschappen. Het mag symbolisch heten dat de Grote Vergadering werd voorgezeten door een staatsman die vooral als dichter voort zou leven, Jacob Cats, en dat Johan de Witt, de invloedrijkste politicus van zijn tijd, tevens een groot wiskundige was. Tegelijkertijd echter dreigde al de verstarring, neigde pluriformiteit tot verkokering, respectabiliteit tot burgermansfatsoen.

Misschien was het de veiligheid van de gefixeerde kaders – gewest en stad, stand en geloofsrichting – die bevorderde dat her en der nieuwe, ongehoorde ideeën en opvattingen de kop op begonnen te steken. Misschien was het de speelruimte die het heersend particularisme liet, de spectaculaire groei van de professionele en intellectuele middengroepen, de vele internationale contacten, of het samenspel van dat alles...

Al met al lijkt 1650 een vruchtbaar uitgangspunt voor een onderzoekprogramma dat de Nederlandse cultuur aan de hand van een viertal dwarsdoorsneden – rond 1650, 1800, 1900 en vanaf 1950 – wil trachten te karakteriseren. De Nederlandse cultuur gezien in haar Europese context: want het is allerm minst duidelijk in hoeverre verschijnselen die wij tot de kenmerken van onze cultuur plegen te rekenen, inderdaad specifiek Nederlands zijn.

Rond dit ijkpunt werd en wordt onder onze supervisie door een negentiental, voor korter of langer tijd aangestelde medewerkers onderzoek gedaan op zo uiteenlopende terreinen als de stand van zaken in de filosofie rond 1650, de religiositeit, de kunst, literatuur en taal, boekcensuur, het identiteitsbesef van Nederlanders en de beeldvorming door buitenlanders, of de vormen van culturele organisatie. Sommige van deze projecten bedoelen een overzicht van de stand van kennis op het betreffende terrein te bieden, andere doen een dieptepeiling. Alle danken ze hun opzet aan een dubbele wens: enerzijds Nederland weer terugplaatsen in Europa; anderzijds, wat Nederland zelf betreft, niet op voorhand uitgaan van eenheid en uniformiteit, maar onderzoeken hoe verscheidenheid, contrast en differentiatie het beeld en de werkelijkheid van de ene Republiek hebben gevormd.

Om aan hun doelstelling te voldoen, beperken deze onderzoeksprojecten zich niet tot het ijkpuntjaartal, maar bestrijken ze een veel bredere tijdspanne. Zonder inzicht in voorgeschiedenis, vervolg en doorwerking kan een dwarsdoorsnede immers niet goed worden ingeschat. Die brede maat wordt overigens ook door verwante grote onderzoekprogramma's op het gebied van geschiedenis en kunstgeschiedenis aangelegd. De collectieve onderzoeksinspanningen rond het ijkpunt zullen resulteren in een synthese die door de beide hieronder genoemde redacteurs zal worden geschreven. Uitdrukkelijker dan de deelonderzoeken zal dit werk zich toespitsen op het ijkpuntjaartal 1650. Het wil trachten voor dat moment een beeld te geven van de Nederlandse cultuur in haar eenheid en diversiteit, met aandacht voor haar innerlijke spanning en voor haar wisselwerking met het buitenland. Daarnaast worden in de reeks 'Nederlandse cultuur in Europese context: monografieën en studies' de resultaten van afzonderlijke deelonderzoeken gepubliceerd, in de overtuiging dat hun belang verder reikt dan de bijdrage die ze leveren aan de synthese van het ijkpunt zelf.

* * *

Oorlogssituaties leiden bij uitstek tot versterking van het beeld dat men van zichzelf en zijn vijanden maakt. De jaren rond 1650 waren in feite niet meer dan een korte adempauze tussen twee oorlogen. De Tachtigjarige Oorlog met Spanje was weliswaar juist beëindigd, maar de eerste van de drie oorlogen die de Republiek in nog geen kwart eeuw met Engeland zou voeren, stond op het punt te beginnen. Geen wonder dat juist in deze periode het beeld dat de Hollanders en deze beide volken van elkaar hadden, vaste contouren heeft gekregen. In de Republiek, en met name in het gewest Holland, waren 'vrijheidsliefde', 'eenvoud' en 'degelijkheid' de trefwoorden van het officiële zelfbeeld. Men trachtte dat ook historisch te funderen, als de grondslag van een collectieve identiteit. Afhankelijk van de regio en de bevolkingsgroep – denken we bijvoorbeeld aan de rooms-katholieken – zullen ook andere waarden een rol hebben gespeeld, maar dit was het beeldmerk dat men zich in de toonaangevende politieke en culturele kringen om zo te zeggen op de borst had gespeld. Daartegenover werden de Spanjaarden als hoogmoedig, wellustig en

wreed gezien, de Engelsen als hebzuchtig en vechtlustig. Op hun beurt beschouwden de Spanjaarden en Engelsen de Hollanders als drankzuchtige 'money makers', om maar enkele van de gangbare karakterisering en te noemen.

Dergelijke generalisaties stonden echter niet los van meer algemene opvattingen over de eigenschappen van volkeren en culturen, zoals die sinds de bijbelse en de klassieke Oudheid ontwikkeld waren. Integendeel: ze zijn eerder te beschouwen als op de Hollandse situatie toegespitste extrapolaties van alle wijsheid die geografen en wijsgeren, theologen en medici in de loop der eeuwen daarover hadden geformuleerd. De gangbare beelden steunden met name op voortdurend herhaalde opvattingen over de invloed van het klimaat en de geografische situatie op de menselijke psyche. Daarbij speelden ideeën over de samenstelling van het karakter uit de vier 'humeuren' – bloed, slijm en gele en zwarte gal – evenzeer een rol als uit de bijbel afgeleide theorieën over de verspreiding van de nazaten van Sem, Cham en Japhet over de aarde.

In wisselende dosering treffen we de neerslag van zulke opvattingen, beelden en theorieën in alle geschriften aan waarin op de een of andere manier sprake is van 'wij' en 'zij': in geschiedwerken, pamfletten en reisverslagen, in toneelstukken en gedichten, in politieke tractaten en geografische verhandelingen, kortom vrijwel overal waar volkeren worden gekenschetst, en naast of tegenover elkaar worden geplaatst. De hier gepresenteerde studie heeft dan ook niet de bedoeling een ook maar enigszins uitputtende inventarisatie van zulke zelf- en vijandbeelden te bieden. Evenmin wil zij een volledig overzicht geven van de huidige stand van kennis op al de verschillende gebieden waarop het verschijnsel 'beeldvorming' zich heeft voorgedaan, of die daarmee te maken hebben.

In plaats daarvan heeft Marijke Meijer Drees zich, uitgaande van de Hollandse situatie rond 1650, geconcentreerd op de analyse van het publieke beeldvormingsproces in die periode en de daarbij werkzame factoren. Af en toe moest voor een beter begrip worden teruggegrepen op een in die tijd al ver verleden, terwijl bij wijze van contrast soms wordt ingegaan op oordelen die in vreedzamer omstandigheden werden gevormd. Die incidentele verbreding in de tijd mag alleen maar winst heten. In alle gevallen geldt echter dat de aangehaalde teksten vooral exemplarische betekenis hebben. De meerwaarde van de studie ligt in de wijze van aanpak, in de ontrafeling van de manier waarop zowel algemene als specifieke concepten een rol spelen bij de vorming van zoiets als een 'nationale' identiteit en een 'nationaal' vijandbeeld, bij de bewustmaking van collectieve identiteit. Marijke Meijer Drees heeft daarmee een belangwekkende bijdrage geleverd aan een meer integrale studie van beeldvormingsprocessen als zodanig. Wat het ijkpunt 1650 betreft, betekent haar boek tevens een waardevolle aanvulling op onze kennis van een periode waarin het 'gezicht' van de Republiek in zo hoge mate werd bepaald door het gewest Holland en, achtereenvolgens, de vijanden Spanje en Engeland.

Willem Frijhoff
Marijke Spies